

נחום סוקולוב

„אוצר בלום“ זה לא הניח דבר מן הספרות העברית של כל הדורות, זקן-צעיר זה ידע את החיים לכל צבעיהם וזרמיהם, ראה ארצות ועמים, חדר לרוח המפלגות והסיעות החברתיות, והבין את סוד ההסתגלות למעמדים ומצבים.

הוא היה סופר כל-בו במובן המעולה של המלה. הוא כמו כיחש בהנחה המקובלת של הסתעפות כחות היצירה והתפרדותם לאפיקים ונחלים שונים. הוא האמין בכשרון גאוני מיוחד המאפשר להתבטא בשירה כמו בספורת, במסה כבקורת, במחקר היסטורי כמו בפובליציסטיקה — והוא עסק בכל. הוא אינו יכול להתאונן כסיניקה בשעתו, שמסרו לו חיי-עוד והוא קיצץ אותם והחליפם בחיי שעה. לא. נחום סוקולוב פיתח את חיי אנוש המעטים שנמסרו לו, מתח את חוטיהם הדקים וקלע אותם בחיי אל-מות. הוא ניסה את כחו בספרויות שונות לסוגיהן המרובים וללשוניותיהן, פרץ את התחומים והגבולים של מקצועותיהן השונים — ויצא בשלום.

את סוקולוב קרה ההיפך ממה שקרה את הסופרים בני עמו ותקופתו. בימי נעוריו כבר התחיל לדון בכובד ראש בבעיות ציבוריות; ובשחרותו פנה אל המנהיגים הרוחניים של האומה בהצעותיו, ורק כאשר הזדקן התחיל לטפל בדברי שירה ולעסוק בעניני יצירה. עוד ב„המגיד“ פרסם שורה של מאמרי תכנית בשם „תורה ותעודה“ והרבה מהם הופיעו אחר כך בצורה זו גם ב„הצפירה“ בשם „למרנן ורבנן“. מבית-המדרש יצא לדון בדברי המדינות והעמים ולחרוץ משפט על גויים וממלכות ופרקי „דברי הימים“ שלו עשוהו לחביב עמנו ולאחד מחוזיו היותר אהובים.

זכורני את קוצר הרוח ואי-הסבלנות אשר בהם היינו מצפים לפרקי „הצפירה“ בעירות הקטנות שלנו בתחום המושב. כנופיות-כנופיות היו מתכנסים אברכי-משי וסתם לומדים לבית-הכנסת של העיירה או לבית אחד ממכריהם, גליון „הצפירה“ פרוש לפניהם והכל משננים את דברי המדינות, מתווכחים על כל קוץ שבמאמר ודורשים את כל ה„אכ״ם וה„רק״ים שבו, ואם נמצאו מערערים על איזו הנחה דיפלומאטית של

המחבר — די היה להזכיר, כי „כך כותב הנ"ס“, ומיד נשתתקו האנשים והסערה קמה לדממה... גם בימי חירום ורדיפות, בשעה שספרי השכלה היו אסורים לבוא בקהל העיירה, זכו גליונות „הצפירה“ לעבור מיד ליד ולהקרא בפומבי בבתי-כנסיות ובבתי-מדרשות ולא היו זקוקים כלל לגניזה. חוש מיוחד היה לאבותינו התמימים בענין זה: את „המליץ“ היו יראים ומפני דעותיו החפשיות היו מפחדים, אבל את הנ"ס היו חושבים ל„אברך משלנו“ שאך זה עזב את ספסל בית-המדרש ולא הספיק עדיין להחמיץ... אחר כך באו הפיליטונים המעניינים שלו „משבת לשבת“ — מין תשכוצת חריפה, מפוטמה בהומור יהודי מלבב ומקושטת בניבי מדרש ואגדה, ביטויים כבדים ואי-מהוקצעים, מטילי אימה בעוקצם הדק והחד ומאימיים בדו-משמעותם. לאו כל אדם מבין את חידודם והיו החסידים ואנשי מעשה שבקוראים שלו מתקינים את עצמם לכך: בידם האחת היו מחזיקים ב„ערוך“ ובידם השניה בגליון „הצפירה“ של השבוע ובשעת מעשה מחדדים זה את זה בהלכה, דורשים את ההגדרות החדשות כמין חומר ועוסקים בפתרוני המלים הזרות. משום יצירה מקורית לא היה בפיליטונים אלה, אולם הבלט הבליטו ידיעה מקפת וכוללת בתרבות הדורות שלנו ורכוש עשיר בבלשנות העברית.

אך למה נכחד — ואנו הצעירים „בעלי המהלך החדש“ לא נמשכנו אחרי ערכי הספרות שיצר לנו הנ"ס, כלומר סוקולוב, בתקופת עבודתו הראשונה. מאמריו הכתובים „ביתרון עומק ורוחב, ביתרון מקרא מלא ומשפט צרוף ומזוקק“ („ספר השנה“ א', אל הקוראים) לא עשו עלינו את הרושם המקווה. סוקולוב היה בעינינו פיכח ומיושב יותר מדי, מתון ומפולס, בעל נימוס ומעודן — במלה אחת: א י ש א י ר ו פ י במידה מרובה, ואנו הצעירים חלמנו על ה מ ז ר ח. לא בלשן ואיש האשכולות היה חסר לנו אז בשעה „של אחרית וראשית, של בנין וסתירה“, גם לא ספרי-השנה כבדים „בעלי צביון ידוע“, שעליהם „לאחוז בפלס“ למען „יתנכר כל סופר בתכונתו המיוחדת לו וההתחברות בל תהי להתבוללות“... אנו שאלנו ל א י ש ה ר ג ש, בעל הלב החם והבוער, צפינו ל נ ב י א

שיגע בצנור לבנו

וידליק את כוכבו ממעל לראשנו

ורחמו יהי המבוע לכל ההרהורים

הכבושים בהרבה לבבות כחלומות לא ברורים (ביאליק).

וסוקולוב עמד עדיין מחוץ למחנה הלאומיים ומאמריו ההגיוניים והשקולים לא השביעו את רצון כל בעלי הרגש והחולמים שבנו. גם אחר כך, כאשר נספח אל התנועה הציונית בימי הרצל ופרסם את וידויו במאמרו "הקו הישר" (ב"ספר השנה" ג') — גם אז לא נענינו לו. אנו לא יכולנו לסלוח לסופר גדול זה את בקרתו החדה על ה"אבטואימאנציפאציון" של ד"ר פינסקר. התנצלותו, כי הוא ראה במחברתו של פינסקר את "עקבו של אכילס" וכל התנגדותו היתה "לא מפני שהתחיה הלאומית לא ישרה בעיניו", אך באשר "גוזמת ההתרגשות" לא הפיקה את רצונו וגו', ובכן "הריב לא היה ריב על דבר ה מ ט ר ה, כי אם על דבר ה ד ר כ י ם" וגו' — התנצלות פקחית זו לא נתקבלה במחנה.

אבל כולנו הרגשנו בהוויתו הרוחנית וברוממותו המוסרית של נחום סוקולוב והיינו מתגאים, כי אדם כזה שרוי בתוכנו ודיים היו ספורי המסע שלו ושרטוטי האישים לפנות אליו את הלבבות ולגלות בו אמן השפה וסופר עדין הרגש ובהיר העין החודר לנבכי תעלומות לב האדם וחושף את הנצחיות שבו.

אצל סוקולוב מתחילה אותה ההתרגשות המוגזמה, שנגדה נלחם בימי צעירותו, דוקא בזמן העמידה והזקנה שלו. אז מתבלטת אצלו התעוררות בלתי מצויה, שאיפה כבירה לעבודה ספרותית-צבורית ורצון נמרץ למלא את אשר החסיר בימים הראשונים. אנו פגשנו אותו מאז לא רק כמשתתף ונושא בעול, כי אם גם כעומד בראש התנועה הלאומית שלנו, מעורר ומתווה את הדרך, מורה ומייעץ, קברניט ודבר. שוב לא היה אווזו בפלס ושוקל, לא שם לב לטרדות, שהן למעלה מן היכולת האנושית, לא חס על כחותיו, אלא יצא לנסיעות רחוקות, קבע ראיונות עם שרים ועם אנשים רמי המעלה, בא ביחסים קרובים עם דיפלומאטים, הסתבך בדיפלומאטיה העולמית והמון תהפוכותיה, וכל זה לטובת עמנו וארצנו. אולם בכל נסיעותיו ונדודיו המרובים היינו מוצאים אותו, כמבטא השנון של התלמוד, "ביני עמודי", עוסק בתורה ברגעי המרגוע הספורים שלו, רושם רשומים ומציג ציונים לעבודותיו הגדולות במקצועות שונים.

בינתים הוא מפרסם מאמרים למאות בשפות שונות, מחקרים פילוי-סופיים נכבדים, מלמד ומבאר ופותר לרבים שאלות עיוניות ואבעיות מעשיות — וכל דבריו ומחקריו טבועים בחותם של גאוניות. כל מי שקרא

את ספרו על שפינוזה, את שרטוטי המסה של ה"אישים", וביחוד את הפרק על־דבר הראטינויים, מתפלא על העושר הבלתי משוער של השפה, על הסגנון הבהיר והשוטף וגם על הידיעות העמוקות הרחוקות לכאורה מעולם המופשט והמדעים הספיקולאטיביים שבו נמצא תדיר עד שבצדק נוכל להשתמש עליו בעצמו בפתגמו המלוטש בתארו את הד"ר הרצל, כי הוא היה התגשמותה היותר נעלה של התרבות האנושית בדמות איש עברי.